

Катарина Рашић Михајловић
Дипломирани историчар

СРПСКА ЕЛИТА У ВЕЛИКОМ РАТУ

Српска православна нација (народ најстарији) од београдског пашалука 1812. до београдског пашалука 2016. године налазила се у сендвичу између муслиманства са југа и римокатоличанства са севера

Сажетак: Да би се остварио програм стварања велике Аустро-Угарске (од Јадранског до Северног мора) било је неопходно учинити све да се униште Царевина Русија и Краљевина Србија. Најефектнији начин да се то постигне је онемогућавање елите у тим државама да има одлучујућу реч, а фаворизовањем инфериорних личности које ће изнутра и споља кореспондирати са будућим агресорима. Такве личности су биле Никола Пашић и његови послушници у Краљевини Србији, а у Царевини Русији Сазонов и многи други у систему власти, као и деструктивни елементи попут Лењина.

Кључне речи: Краљевина Србија и њена елита: Илија Гарашанин, принц Александар Карађорђевић, др Милован Ђ. Миловановић, Даворин/Дарко и Владислав Рибникар, др Матеја Бошковић.

Аустријско министарство иностраних дела имало је, још од 1862. године, сачињену једну промеморију, у којој стоји: „Мора се свом снагом настојати да се спречи сваки развитак једног од Аустрије независног културног и државног живота у јужном дунавском подручју. Такав би нам био опасан већ стога што би наши народи, који теже за националним развитаком, непрекидно томе гравитирали.”

А тај независни културни и државни центар била је Кнежевина Србија, која је имала и свој *Програм спољне политике – Начертаније* још од 1844. године. Мудри Адам Чарториски је схватио да је Србија тај стожер на Балкану око кога ће се окупљати остали Срби ако желе да се ослободе туђинске власти, а њен српски дух да мора да зрачи и ван граница које су му у том тренутку одређене. И зато „Србија мора желети да изврши то дело, јер се не може супротстављати сопственој величини”, императиван је Адам Чарториски.

Илија Гарашанин је знао да је „држава природно-нужно условије историчног бића народа. Због тога свако човеческо дејствовање почиње тек с државом. И зато у једној држави морају се наћи интегрисани и Срби који су раја у Босни и Херцеговини, и Срби у Књажевству Србији и Црној Гори, Срби Хрватске и Славонске војне границе, Срби Далмације и они који су у Војводству, у Старој Србији, у крајевима од Видина и од Родоба, у Македонији, Скадарском вилајету, јер се знаду сви као један народ и свака част /део/ интересира се за све оно што се целога тиче.”

Илија Гарашанин, председник владе и министар спољних послова за време владавине Кнеза Михаила Обреновића, тај српски Бизмарк, како га је назвао Дејвид Мекензи, завршавао је припреме за дизање устанка у покореним српским земљама уз

заједничку војну акцију полуослободних хришћанских држава Балкана. Идеје постављене у његовом *Начертанију* само што нису почеле да се реализују.

„Од Косова овако што није било урађено”, одушевљен је био Петар II Петровић Његош тако добро успостављеним системом националне пропаганде и организације. Иначе, Илија Гарашанин је сматрао да би Петар II Петровић Његош требало да буде српски патријарх.

Политика, лист браће Рибникар, патриоте који су дали своје животе на бранику отаџбине почетком Великог рата, пише 6. децембра 1908. године, страна 1: *Велика Аустрија*: Анексијом Босне и Херцеговине аустријски кругови, по чијој је вољи и вршена анексија, сматрају то као почетак једне нове ере у аустријској политици, да она улази у епоху тријализма, уместо садашњег дуализма. Тај трећи део Аустро-Угарске монархије требало би, по њиховом плану, да сачињава српски народ. Босна и Херцеговина биле би жижа око које би имало да се окупи све остало: Хрватска, Славонија, Далмација, Срем, а потом и Србија, заједно са Старом Србијом и Маћедонијом. Тај трећи део представљао би уистину оно што дегенерисани бечки кругови сневају о великој, највећој Аустрији.

* * *

Под елитом би се подразумевале компетентне личности чија би јавна активност била у интересу целе нације, односно њене државе. Поједине личности, које би се могле убројати у српску елиту, врло брзо би биле политички или физички ликвидирани.

Елити би могла припадати Зорка Петровић Карађорђевић (1864–1890), супруга будућег Краља Краљевине Србије Петра Карађорђевића, образована и у елитној институцији Царевине Русије. Она би била најсигурнија, подршка својој деци принчевима Ђорђу и Александру Карађорђевићу у времену њиховог стасавања за државне функције у Краљевини Србији. Она би, вероватно, онемогућила бескрупулозно изазвану абдикацију свога сина Ђорђа са трона на који се још није био ни попео!

Српској државној елити би припадао, по праву примогенитуре, престолонаследник Ђорђе Карађорђевић, питомац војне институције Царевине Русије.

Елити је припадао Александар Карађорђевић, питомац Војне правничке гимназије у Петрограду, као и војне школе. Он се припремао за дипломатску каријеру.

Елити би припадала прва личност дипломатије Краљевине Србије, Милован Ђ. Миловановић, први српски доктор правних наука са Сорбоне, личност која је кореспондирала са Александром П. Извољским, дипломатом Русије, италијанским дипломатама и европском дипломатском елитом.

О Миловану Ђ. Миловановићу (17. фебруар 1863–18. јун 1912), професору Универзитета у Београду, дипломати и политичару, који је јуна 1908. године постао министар спољних послова Краљевине Србије, на Двору краља Едварда VII се чуло: „Др Миловановић је највећи Европљанин од свих Балканаца”. А Кидерлен Вехтер је у

Берлину поверљиво рекао француском амбасадору: „Тај господин Миловановић је једини Србин који води рачуна о томе шта се мисли у Европи.”¹

Слободан Јовановић: Милован Миловановић ми је, још 1908. године, кад сам објавио једну расправу о Пери Тодоровићу, рекао: „Ви узесте Перу на душу, а ја ћу Пашића”. После тога, у више махова, помињао је и мени и другима да спрема спис о Пашићу у коме ће га свести на праву меру.² Међутим, Пашић је Миловановићу узео меру.

Званични деманти – саопштење Министарства спољних послова којим г. Миловановић демантује г. Березовског.

Јуче поподне издало је Министарство спољних послова ово саопштење: „Што се, пак, тражења територијалне накнаде тиче г. Миловановић је изјавио дописнику да је за Србију, ако анексија постане свршеним чином, животно питање да добије територијалну накнаду коју је тражила, додајући притом изрично: да тражење и добијање такве накнаде ни у чему и ниуколико не тангира српска народна права у погледу Босне и Херцеговине, која ће, признали анексију или не, у очима Србије остати неокрњена. Јер, народна права, која стоје изнад позитивног међународног права, нити могу застарети нити се могу уништити каквим било међународним уговорима и споразумима. Кад се еманципација једног народа врши постепено, у етапама, и кад се свака таква етапа обележава позитивним међународним уговорима, то никако не значи, то никако не може да значи да је у свакој таквој прилици све оно што је остало неостварено и недовршено, напуштено или изгубљено.”³

Сву политичку моћ имао је Никола Пашић, чији су се налогодавци налазили у Бечу и који је био штићеник суверена Србије Краља Петра.

Аустро-Угарској није одговарало да двадесетједногодишњи (рођен 27. 8. 1887, Цетиње) Принц Ђорђе Карађорђевић, од неофицијелно организованих добровољаца на челу са Браниславом Нушићем произведеним у добровољачког вођу, који је испред 40.000 Београђана, јасно и гласно заузео став против завршног чина агресије на Босну и Херцеговину, остане на месту престолонаследника Краљевине Србије. Поруке Принца Ђорђа чуле су се по целом свету: „Ако глас силне Русије и других пријатељских држава не би био довољан да Србија и Срби добију мирним путем право на слободан живот и културно развијање, онда ће нам мир бити тежи од рата, а смрт лакша од живота. Ми ћемо бити принуђени да се латимо оружја те да у гвозђу и олову потражимо правду које, на срамоту XX века, још нема међу свим културним народима. Зато будимо спремни да гинемо за Отаџбину не питајући колики је непријатељ – но где је? Наша смрт даће живот Српству. Не побеђује онај који има већи број, него онај који се не боји смрти. Живео српски народ!”⁴

Уклањање Ђорђа са места престолонаследника спровео је Никола Пашић преко њему оданих људи.

---

¹ Карло Сфорца: *Ратне и дипломатске успомене*, Београд, 1937.

² Слободан Јовановић: Милован Миловановић. *Српски књижевни гласник*, мај–август 1937, Београд.

³ *Политика*, 23. новембар 1908., стр. 1.

⁴ *Политика*, 26. октобар 1908., стр. 1.

Можда ће принц Александар Карађорђевић бити покорнији пред аустро-угарским прохтевима. Хитно га позвати са студија војних наука у Санкт Петербургу. О томе пише Марко П. Цемовић у чланку – Краљ Александар у Русији. Анексија Босне и Херцеговине 1908. године.⁵ При концу анексионе кризе 1909. године ми смо ушли у другу: у кризу престолонаслеђа. Три четири дана Србија је била без престолонаследника кад је имала два краљевића. Краљевић Александар није хтео да заузме положај свога старијег брата. Од потреса се разболео и легао у постељу. Моја улога бејаше тешка и одговорна: имао сам да искористим Краљевићево поверење према мени и да утичем на њега да се прими престолонаслеђа. Од мене су то тражили Краљ и председник владе Стојан Новаковић, који ми је рекао: – Добро је што се Краљевић тако одупире да се прими наслеђа. Ко се лако хвата једнога посла лако га и остави. Наишао сам на отпор. Краљевић ми је рекао да он не може дати земљи оно што треба да да један краљ. И бризнуо је у јецање. Кад се добро исплакао избацио сам мој главни доказни метак да треба да се прими престолонаслеђа /ултиматум: ако се не прихвати Аустро-Угарска ће напасти Србију/. Успео сам и однео радосну вест Краљу и Стојану Новаковићу да имамо новог наследника Престола. Тиме је било завршено његово школовање у Русији. Тако је Александар Карађорђевић постао Престолонаследник 28. марта 1909. године. Раније, пре промене на Престолу 1903. године, Александар је био питомац Јуридикеског лицеја (Војна правничка гимназија у Санкт Петербургу).

У српску елиту Великог рата могла би се уврстити само неколицина активних личности. Њихов број није био довољан да би политичка и војна активност Краљевине Србије ефективно, у корист Краљевине Србије, функционисала. Престолонаследник Александар Карађорђевић, по рођењу и школовању предодређен да буде дипломатски активиста, морао је, не својом вољом, да постане војсковођа. Он физички није могао бити на два фронта: ратном – Солунски фронт и дипломатском – Париз, Лондон. Као Врховни командант Војске Краљевине Србије, све до краја 1915. године, имао је истурен над својом главом Дамоклов мач – начелника штаба Врховне команде Војске Краљевине Србије – Радомира Путника, који ће по Хецендорфу, поред три борне армије и путева у Србији, бити пета српска армија, једина која ће радити за интересе српских агресора. Врховни командант Војске Краљевине Србије имао је праве сараднике у војводама Петру Бојовићу и Живојину Мишићу.

Елити Краљевине Србије припадао је и Матеја Бошковић, дипломата, безобзирно уклоњен због своје патриотске оријентације и акције са места посланика у Енглеској.

Матеја-Мата Бошковић (Београд, 3. XI 1864–20. II 1950), син државника и научника Стојана Бошковића, Правни факултет је завршио у Паризу 1889. године. Дипломатску каријеру је започео 1890, у којој ће остати до 1930. Од 1914. године је изванредни посланик и пуномоћни министар I класе у Лондону, где га затиче и Први светски рат.⁶

Иван Мештровић: Матеја Мата Бошковић је био посланик Краљевине Србије у Лондону до 1916. године, кад га је заменио Јован Јовановић Пижон. Бошковић је био

---

⁵ Вардар за 1936, Београд, 1935.

⁶ Српски биографски речник. I. Нови Сад, 2004.

тесногруд, Србијанац и шовен, па је на сваком кораку то показивао, те је с почетка омаловажавао и називао фантазијом концепције Југословенског одбора, а после их и побијао. Укратко, у великосрпству је ишао у ексклузивизам мимо упута Пашића. Све то заједно дотерало је дотле да су Енглези отворено тражили да га се макне, јер да неће с њим радити. Пашић је Бошковића лако прегорео, јер није био од странке и јер је у неким стварима показивао своје мишљење.

Веснић је дошао у Рим и потражио ме, као старог знанца, и рекао: – У Паризу сам ја, а у Лондону Мата Бошковић. А то што Пашић јавља да треба да се преда онај ваш меморандум француској и енглеској влади, ја ћу вас довести *Delcassé*-у, а Мата *Gray*-у. Пашић пожурје да се што пре преда. Ту је био и /оперативац Балхаусплаца/ Ситон Ватсон. Бошковић ми је рекао: – Сад с Вама искрено да разговарам о овом меморандуму. Кажете да се Пашић сложио с текстом. Може бити. Али, ја се не могу сложити. Моја глава друкчије ради. Он „Овај... онај”, а ја отворено. Чудим се и Веснићу како се могао сложити. (Застао је Мата на једној ствари): – Ево, овде је истакнуто како је Далмација део троједне Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације. А ја ову стилизацију не могу примити. Јер, ако се сутра створи самостална Хрватска то би значило да Далмација спада с њоме, а ми да се боримо за ништа. Ни излаза на море не бисмо добили ако се Црна Гора не би присајединила.⁷

Ситон Ватсон је незадовољан именовањем Матеја Бошковића за представника Србије у Комисији за репарације и, још горе, за представника Југославије у Савету амбасадора. Не може а да не разочара оне који знају све појединости његових неуспеха док је био посланик у Лондону.⁸

Да је Краљ Петар Карађорђевић био актуелни суверен Краљевине Србије од 1903. до 1921. године, говори и његов став по питању помиловања осуђених на смрт у Солунском процесу 1917. године. По важећем Уставу из 1903. године, члан 51, краљ – суверен има право да помилује осуђене за кривична дела. Став суверена Петра Карађорђевића према молбама првооптужених у Солунском процесу: Драгутина Димитријевића Аписа, Рада Малобабића и Љубомира Вуловића био је недвосмислен. Кад су га упитали шта мисли о помиловању осуђених на смрт, кратко је одговорио: „Побијте их”.

То потврђује и његов интервју од 30. септембра 1917. године, објављен у *Pitsburg Dispatch*-у, када је рекао да себе сматра „Крунисаним председником Републике”. У истом интервјуу Краљ Петар је рекао: „Оптужени смо неком одговорношћу за убиство аустријског принца Фердинада. Истина је да је он убијен руком једног Србина, али овај човек је био аустријски поданик. Аустријски поданик није био убијен на моме, него на земљишту Фрање Јосипа.” И ту Краљ Петар потврђује своју сувереност изједначујући своју државну функцију – суверена са државном функцијом Фрање Јосипа! Потом је Краљ Петар направио поређење убиства Ф. Фердинанда са убиством председника Сједињених Америчких Држава Мекинлија. Мекинлија је убио један мађарски избеглица. То би значило да су САД морале да зарате са Аустро-Угарском! Па је право чудо да САД нису заратиле са Аустро-

⁷ Иван Мештровић: *Успомене на политичке људе и догађаје*, Загреб, 1993, стр. 49, 85, 86, 95, 96.

⁸ П.В.: Политичке индискреције. „*Нова Европа*”, Загреб, 1. март 1922.

Угарском после убиства председника САД Мекинлија од стране тог мађарског избеглице!

Претолонаследник Принц Александар Карађорђевић никад није био регент своје оцу, суверену Краљу Петру. О томе се може видети у овоме што следи.

Смрт Краља Петра затекла је његовог наследника, сина Александра, на страни. Био је спречен болешћу да дође у земљу и да у року од десет дана, прописаном чл. 65. Устава, положи заклетву на Устав пред Народном скупштином. Александар је само једном прокламацијом из Париза објавио народу за своје ступање на престо.

Слободан Јовановић сматра да ово полагање заклетве није услов за вршење краљевске власти, пошто „нови Краљ полаже заклетву пред једном Скупштином, Скупштином коју је сам сазвао”, то јест, „почиње вршити краљевску власт (сазивање Скупштине је један акт краљевске власти), односно, ступа на владу и пре положене заклетве.”

Влада је објавила да једино *vis major* спречава новог Краља да дође у земљу и пред Скупштином положи прописану заклетву.

Мора се, дакле, узети, бар док *vis major* стварно постоји, да се питање прећутне абдикације стварно не поставља.

По чл. 59. Видовданског устава из 1921. године „за време одсуства Краља или Наследника престола, министарски савет *нема права распуштања Народне скупштине*”.

Уопште, и само напуштање земље не узима се као прећутна абдикација. Сматра се да су уз то потребне још какве околности које би Краљеву вољу да абдицира чиниле несумњивом. Код абдикације главно је констатовати чињеницу да Краљ има вољу да абдицира. Скупштина, по чл. 67. Устава, решава о престољу: да ли постоје аргументи краљевске абдикације.⁹

Katarina Rašić Mihajlović - Serbian Elite in the Great War

Abstract: For the programme of creating great Austro-Hungary the Russian Empire and the Kingdom of Serbia. The most effective way for achieving Hungary (from the Adriatic to the North sea) to be carried out, it was necessary to do everything to this was suppressing the elite in these countries by taking away from them the power to make decisions and favouring inferior people who will from the inside and outside correspond with future aggressors. Such were Nikola Pašić and his disciples in the Kingdom of Serbia and Sazonov, many others in the government system in the Russian Empire and also destructive elements, such as Lenin.

---

⁹ Др Михаило Илић: О путу шефа извршне власти на страни. *Српски књижевни гласник*, стр. 365–375, 1. новембар 1921. године.